

Эшназаров Тўлқин Шералиевич,
иқтисод фанлари доктори, Тошкент молия
институтининг «Молия» кафедрасининг профессори
вазифасини бажарувчиси

БЮДЖЕТ МУНОСАБАТЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ВА УНИНГ ИСТИҚБОЛЛАРИ

УЎК : 336.14

ЭШНАЗАРОВ Т.Ш. БЮДЖЕТ МУНОСАБАТЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ВА УНИНГ ИСТИҚБОЛЛАРИ

Мақолада сўнги йилларда мамлакат молия тизимида амалга оширилган ислохотлар, Ўзбекистон Республикаси давлат молиясининг бошқариш тизимининг такомиллаштириш стратегиясининг унинг туб моҳияти ва унинг асосий йўналишлари кўрсатилган. Шунингдек, «Дастурий бюджетлаштириш» ва уни жорий этиш, бюджет муносабатларининг такомиллаштиришда Давлат бюджетининг ўрта ва узоқ муддатли режалаштириш таҳлил қилинган.

Таянч сўзлар: Давлат бюджети, стратегия, дастурий бюджетлаштириш, давлат молияси, ўрта ва узоқ муддатли режалаштириш.

ЭШНАЗАРОВ Т.Ш. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ БЮДЖЕТНЫХ ОТНОШЕНИЙ И ЕГО ПЕРСПЕКТИВЫ

В статье освещены реформы, осуществленные в финансовой системе Республики Узбекистан за последние годы, стратегия совершенствования системы управления государственными финансами страны, ее сущность и основные направления. Также анализируется программное бюджетирование и его внедрение, среднесрочное и долгосрочное планирование государственного бюджета в улучшении бюджетных отношений.

Ключевые слова: Государственный бюджет, стратегия, программный бюджет, государственные финансы, среднесрочное и долгосрочное планирование.

ESHNAZAROV T. SH. MODERNIZATION OF BUDGETARY RELATIONS AND ITS PERSPECTIVES

In the article is highlighted reforms carried out in Republic of Uzbekistan's financial system in recent years, the strategy for improving the public finance management system of the country, its essence and main directions. It also analyzes program budgeting and its implementation, medium and long-term planning of the state budget in improving budgetary relations.

Key words: State budget, strategy, program budget, public finance, medium and long term planning.

Кириш.

Сўнги йилларда мамлакатимизда қабул қилинган 2017-2021 йилларга мўлжалланган Ҳаракатлар стратегияси доирасида олиб борилаётган ислохотлар жумладан Давлат молияси тизимида ҳам бир қатор туб ўзгаришлар амалга оширилди. Уни ислох қилиш стратегияси қабул қилинди. Ушбу тизим ҳам босқичма босқич жаҳон молия стандартларига мослаштириб борилмоқда. Умумэтироф этилган халқаро тажрибалар амалиётга татбиқ этилмоқда. Пировард натижада мамлакатнинг иқтисодий инвестициявий жозибадорлиги ошишига, шунингдек, молия тизимининг шаффофлиги ва бюджет маблағларининг самарали ишлатилишига эришилади.

Тадқиқот долзарблиги. Давлат бюджети тизимида Дастурий бюджетлаштириш ва ўрта ва узоқ муддатли режалаштиришни тўлиқ жорий этиш, бюджет муносабатларини такомиллаштиришда энг муҳим омиллардан бири ҳисобланади. Бугунги кунда ушбу тизимларни қўллашга ҳаракат қилинаётган бўлсада, амалиётга тўлиқ жорий этилмаган.

Тадқиқот методологияси.

Тадқиқот давомида жаҳонда Дастурий бюджетлаштириш ва ўрта ва узоқ муддатли режалаштириш жорий этиш ва унинг афзалликлари кўрсатиб ўтилган. Бунда халқаро молиявий муассасалар тажрибаси жумладан Жаҳон банкининг Давлат харажатлари ва молиявий ҳисобдорликни баҳолаш "PEFA" методологиясига таянилган. Мақолани тайёрлаш жараёнида диалектик, таҳлил ва синтез, индукция ва дедукция, илмий абстракция, монографик кузатув, тизимли ва қиёсий таҳлил усуллари билан фойдаланилди.

Асосий натижалар.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев ташаббуси билан жамиятнинг жадал ривожланиши учун шарт-шароитлар яратиш, модернизация қилиш ва барча соҳаларни либераллаштириш бўйича устувор йўналишларни амалга ошириш мақсадида қабул қилинган 2017-2021 йилларга мўлжалланган Ҳаракатлар стратегияси¹ доирасида Давлат молияси тизимида ҳам бир қатор туб ўзгаришлар амалга оширилди.

Ушбу ислохотлар биринчи навбатда ҳудудий молиявий бошқариш тизимларини янги босқичга кўтариш ва олиб чиқиш, маҳаллий бюджетлар-

нинг мустақиллигини ошириш орқали маҳаллий ҳокимликларнинг масъулиятини кучайтириш², бюджет интизомини янада мустаҳкамлаш, Давлат бюджети тўғрисидаги маълумотларининг очиқлиги ва шаффофлигини таъминлаш ҳамда фуқароларнинг бюджет жараёнларидаги иштирокини фаоллаштиришга қаратилди.

Жумладан, 2020 йилдан бошлаб Давлат бюджети лойиҳаси илк бора Қонун шаклида Парламент томонидан қабул қилиш амалиётига ўтилиб бюджет харажатлари вазирлик ва идоралар кесимида тасдиқланадиган бўлди. Маҳаллий бюджетлар мустақил шакллантирилиб, ҳудудий вакиллик органлари томонидан тасдиқланиши йўлга қўйилди. Шунингдек, «Фуқаролар учун бюджет» ахборот нашри ташкил этилиб, "Очиқ бюджет" (Openbudget.uz) ахборот портали ишга туширилди. Давлат бюджети ижроси тўғрисидаги маълумотлар миллий ҳамда Халқаро валюта жамғармасининг Давлат молиявий статистикаси (GFS) стандартларига мувофиқ эълон қилина бошланди. Шу билан бир қаторда ҳудудларда маҳаллий бюджетлар даромадлари кўшимча манбаларининг камида 10 фоизини жамоатчилик фикри асосида шакллантирилган тадбирларга йўналтириш амалиёти йўлга қўйилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 30 декабрдаги "Ўзбекистон Республикасининг "2020 йил учун Ўзбекистон Республикасининг Давлат бюджети тўғрисида"ги Қонуни ижросини таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПҚ-4555-сон қарорига асосан Молия вазирлиги томонидан бюджетдан молиялаштириладиган дастур ва лойиҳалар бўйича сифат ва миқдор кўрсаткичлари ҳамда баҳолаш индикаторларини жорий қилиш Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги, Соғлиқни сақлаш вазирлиги, Автомобиль йўллари қўмитаси ва Сув хўжалиги вазирлиги харажатлари бўйича ишлаб чиқилди ва Ўзбекистон Республикасининг "2021 йил учун Ўзбекистон Республикасининг Давлат бюджети тўғрисида"ги қонуни билан маблағлар уларнинг дастурлари кесимида шакллантирилди.

Давлат молияси тизимида Жаҳон банкининг Давлат харажатлари ва молиявий ҳисобдорликни баҳолаш "PEFA" методологияси ҳамда Халқаро валюта жамғармасининг шаффофлик кодекси

² Муминов Н.Г. 6 Бюджет тизимидаги ислохотларни чуқурлаштириш йўналишлари: демарказлаштиришнинг хусусиятлари // Экономика и финансы (Ўзбекистан). 2019. № 12. С. 39-46.

¹ Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон, 70-модда

бўйича баҳолашлари ўтказилди. Уларнинг натижалари асосида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 24 августдаги 506-сон қарори билан 2020–2024 йилларда Ўзбекистон Республикаси давлат молиясини бошқариш тизимини такомиллаштириш стратегияси тасдиқланди ва унинг асосий йўналишлари белгилаб олинди.

Давлат молияси тизимининг марказий ва асосий бўғини, шубҳасиз Давлат бюджети ҳисобланади.

Давлат бюджети иқтисодий ривожлантириш ва тартибга солиш билан бир қаторда, ижтимоий соҳа ҳамда ундаги ўзгаришларни амалга ошириш учун зарур молиявий база бўлиб хизмат қилади.

Давлат бюджети иқтисодий ривожлантириш ва тартибга солиш билан бир қаторда, ижтимоий соҳа ҳамда ундаги ўзгаришларни амалга ошириш учун зарур молиявий база бўлиб хизмат қилади.

“Макроиқтисодий барқарорликни мустаҳкамлаш ва иқтисодий ўсишнинг юқори суръатларини сақлаб қолиш, жумладан, Давлат бюджети барча даражада мутаносиб, миллий валюта ва ички бозордаги нарх даражаси барқарор бўлишини таъминлаш – энг муҳим устувор вазифамиздир”¹.

Қабул қилинган Стратегия билан давлатнинг ўрта ва узоқ муддатли мақсадларига эришиш борасида стратегик ўрта муддатли истиқболларини белгилаш, бюджет ташкилотлари ва муассасалари ҳамда давлат улуши мавжуд бўлган корхоналарнинг ҳисобини алоҳида юритиш, шунингдек, вазирлик ва идораларнинг бюджетдан ташқари маблағларини консолидациялашган бюджетда акс эттириш, маҳаллий бюджетларни мустақил равишда белгилаш имконини берадиган бюджетлараро трансфертларни ҳисоблашнинг шаффоф услубиятини ишлаб чиқиш, давлат харидлари ва инвестицияларини бошқариш самарадорлигини ошириш ҳамда давлат қарзини бошқариш стратегиясини ишлаб чиқиш, давлат активлари ва мажбурият-

ларини бошқариш учун мавжуд таваккалчиликларни баҳолашнинг самарали тизими жорий этиш назарда тутилди.

Бюджетдан маблағ олувчилар кесимида бюджетни тақсимлаш ва уларнинг бюджет ваколатларини кенгайтириш механизмнинг жорий этилиши билан бюджет ташкилотлари ва бюджетдан маблағ олувчиларнинг ўз мақсадларини белгилаш ва уларга мувофиқ равишда аниқ тадбирларни режалаштириш имкониятлари ҳам кенгайтирилади. Буларнинг натижасида бюджет маблағларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириб, уларнинг натижадорлигининг таъминланишига эришилади.

Айни пайтда «Дастурий бюджетлаштириш»ни жорий этишда мазкур тизимнинг афзаллик ва камчиликлари ўрганилишини, зарур бўлган механизмлар яратилишини, жорий ва янги тадбирларни молиялаштириш учун харажатларни аниқ белгилаш услублари ишлаб чиқилишини тақозо қилади Бу эса ўз навбатида, амалдаги бюджет таснифига ўзгартириш киритилиб, давлат харажатларини дастурлар бўйича таснифлашни жорий этилиши талаб этади.

Бюджет муносабатларини такомиллаштиришда халқаро тажриба Давлат бюджетини ўрта ва узоқ муддатли режалаштиришнинг устунлигини кўрсатмоқда. Бунда давлат молиявий сиёсатининг барқарорлигига эришилади, ҳамда давлатнинг ижтимоий ва иқтисодий ривожланиш дастурларида кескин ўзгаришларнинг олди олинади.

Стратегиянинг устувор йўналишларидан бири бу солиқ-бюджет сиёсатига стратегик ёндашувни татбиқ этиш мақсадида ўрта муддатли бюджет асосларини ишлаб чиқиш ҳамда йиллик бюджетни шакллантиришнинг янги «натижага йўналтирилган бюджет» тизимини жорий этиш² ҳисобланади.

Хулоса ва таклифлар.

Бизнингча, Давлат бюджетини ўрта ва узоқ муддатли режалаштириш натижага йўналтирилган бюджетлаштириш принциплари асосида амалга оширилиши мақсадга мувофиқдир.

Натижага йўналтирилган бюджетлаштириш - бу давлат сиёсатининг устуворликларини ҳамда бюд-

¹ Мирзиёев Шавкат Миромонович. Танқидий таҳлил, катъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик - ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиши керак. Мамлакатимизни 2016 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг асосий яқунлари ва 2017 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маъруза, 2017 йил 14 январь. - Тошкент: «Ўзбекистон», 2017. - 104 б.

² Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 24 августдаги “2020-2024 йилларда ўзбекистон республикаси давлат молиясини бошқариш тизимини такомиллаштириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги 506-сон қарори. - <https://lex.uz/docs/4966572>.

жет маблағларидан фойдаланишнинг бевосита кутилаётган ва якуний натижалари жамоат учун муҳимлигини инobatга олиб, давлат мақсадлари ва вазифалари бўйича бюджет ресурслари тақсимланишини таъминловчи бюджетни режалаштириш ҳамда ижро этилишини назорат қилиш ҳисобланади¹. Натижага йўналтирилган бюджетлаштиришда ажратиладиган бюджет ресурслари ва уларнинг фойдаланилишидан кутилаётган натижалар ўртасида ўзаро боғлиқликни таъминлаш асосий принцип ҳисобланади. Бунда бюджет маблағларининг самарадорлиги айнан унинг натижаси билан ўлчанади.

Бюджет маблағларини тақсимловчилар натижага йўналтирилган бюджет доирасида, ўртача муддатли ва узоқ муддатли истиқболга мўлжалланган стратегияни инobatга олган ҳолда улар ўз фаолиятида эришмоқчи бўлган стратегик мақсадларини, муайян сифат ва ҳажмдаги хизматлар ишлаб чиқарилишини назарда тутувчи ҳамда аниқ тактик вазифалар ҳал этилишини таъминловчи дастурлар билан ўзининг харажат эҳтиёжлари ҳажми ва тузилмасини асослайди.

Ушбу дастурлар ўзида, миқдорий ва сифат жиҳатдан баҳоланадиган ва кутилаётган, шунинг-

дек охириги натижаларнинг таърифини ва дастурларни амалга ошириш натижаларини ўлчаш учун кўрсаткичлар тизими ҳамда қийматини акс эттиради.

Натижага йўналтирилган бюджетлаштириш тизимига ўтилиши бюджет лойиҳасини мувофиқлаштириш босқичида дастурларни дастлабки тарзда баҳолаш, дастурларни амалга оширишда белгиланган мақсад ва натижаларга эришиш даражасини мониторинг қилиш ва дастурларни бажаришни амалга ошириш самарадорлигини баҳолаш имконини бериб қолмай, балки бюджет маблағлари сарфланишининг самарадорлигини ҳам оширади.

Бизнингча чет эл тажрибаларидан келиб чиқиб, ҳамда давлат ва бюджет маблағларини мақсадли сарфлаш нуқтаи назаридан натижага йўналтирилган бюджетлаштириш тизимини қўлланилиши нафақат бюджет маблағларини самарадорлигини ошириш, балки бюджет соҳасида қонун бузилишлар, бюджет маблағларини ўзлаштириш, мақсадсиз сарфлаш шунингдек, мавжуд коррупцион ҳолатларни ҳам олдини олиш учун катта имкониятлар яратилишига замин яратган бўлар эди.

Адабиётлар рўйхати:

1. Мирзиёев Шавкат Миромонович. Танқидий таҳлил, катъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик - ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. Мамлакатимизни 2016 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг асосий якунлари ва 2017 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маъруза, 2017 йил 14 январь. - Тошкент: «Ўзбекистон», 2017. - 104 б

2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 24 августдаги "2020-2024 йилларда ўзбекистон республикаси давлат молиясини бошқариш тизимини такомиллаштириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида"ги 506-сон қарори <https://lex.uz/docs/4966572>.

3. Кильберг В. Натижага йўналтирилган ўртача муддатли бюджетни режалаштиришнинг халқаро тажрибаси (Австралия мисолида). Молия маълумотномаси. 2016 й.11-сон

4. Муминов Н.Г. Бюджет тизимидаги ислохотларни чуқурлаштириш йўналишлари: демарказлаштиришнинг хусусиятлари // Экономика и финансы (Ўзбекистон). 2019. № 12. С. 39-46.

¹ Кильберг В. Натижага йўналтирилган ўртача муддатли бюджетни режалаштиришнинг халқаро тажрибаси (Австралия мисолида). Молия маълумотномаси. 2016 й.11-сон